

[Nöm] Ez rossz jelenség
 Csak egy szökés kell és én túl vagyok
 A[z] [árkon] gáton, mellyen innen [rám nem egy] a veszélynek
 [Veszélynek] Oroszlán [tigris] torka vár. Ez gyávaság.
 [Hogy bízton álljak, most]
 Megtenni félnem, a mi félelemtől
 Örökre megment, örült gyávaság.

[Kik jönnek itt?]

[S még sem lehet mennem. Mit mondanék?]

Ha esküjét gördíténé?

Ha esküjét felhozná? — Ah de jó!

Meggondolom. (eltávozik.)

BRISITS FRIGYES.

A GENOVÉVA-LEGENDA LEGRÉGIBB MAGYAR VÁLTOZATA.

Pótlás a *Genovéva* c. tanulmányom I. fejezetéhez. (IK. 1929. 1—7. l.)

A Genovéva-legenda és népkönyv magyar nyomainak összeállításakor legrégebb magyar adatul a Schmid Kristóf holland eredetű német elbeszélésének Láng Ádám-féle 1824-iki fordítását állapítottam meg. E szerint a tárgy népszerűségének egy meglehetősen késői enhulláma érintette csak irodalmun-

A második kéziratban Hunyady e monológja a következőképen van:
Hunyady L.

Jó bátyám! ez tudom,
 Igaz barát és jó rokon s tanács[át]a
 [Még sem követhetem]
Tapasztalt, bátor és bölcs emberé.
 [S még sem követhetem
 Lelkemből szólt és még is ellene
 Mondtam.
 Kell mondanom; mert érzem, hogy]
*Lelkemből szólt és még is ostromoltam,
 Mert érzem, hogy ha sürget a király,
 Nem bírok ellent állni, nem lehet!
 Felbontom a kötést, ha vissza lépek. —
 S ha vissza nem lépek? Megeshetik,
 Hogy akkor mások bontják [a kötést] fel s magam
 [S kész martalékként én lenn]
 Kész martalékként horgon maradok.*
 Csak egy szökés kell és én túl vagyok
 A gáton, mellyen innen a veszély
Sárkány barlangja tátong. Gyávaság!
 Megtenni félnem, a mi félelemtől
 Örökre megment, dőre gyávaság!
 [A végvidékre hát! Szép végvidék
 [Szilágyi] És tábor és harez, várjakok reám]
*A végvidékre hát! — Fényes Buda,
 Isten hozzád! Alant a végvidéken
 Oroszlánkőlykeknek hallom rivását:
 Inkább azokhoz, mint kígyók közé.*

(el)

kat. További kutatásaim azonban arra a meglepő eredményre vezettek, hogy a Genovéva-legenda sokkal korábban, már a XVII. század végén, elérkezett hozzánk, mégpedig annak a szellemnek medrében, mely a Ceriziers és Cochem feldolgozásait is magával sodorta az akkori európai szellemi élet valamennyi jelentősebb területére. Az ugyanakkor felbukkanó magyar *Genovéva* nem kisebb névhez fűződik, mint a herceg Esterházy Páléhoz. Ennek az előkelő úrnak figyelmét a gondolkozását, érzelmi világát, tudományos és művészi érdeklődését egyformán átjáró és átható Mária-kultusz irányította a Genovéva-legendára. Nemcsak életéből ismerjük az Isten anyja iránt érzett szívbéli elragadtatásának szokatlan nagy mértékét, aminek azzal adott kifejezést, hogy minden vára s kastélya kapuja fölül Mária-szobrot állíttatott s tiszteletére minden szombaton lámpát gyújtatott (Bubics Zsigmond—Merényi Lajos, *Herceg Esterházy Pál nádor*. Budapest, 1895. 258 l.), hanem nagy szorgalommal írt könyveiből is látjuk, hogy valóban rászolgált a «magnus Magnae Matris amator et eximius cultor» névre.

Legfőképpen tanuskodik erről az 1696-ban saját költségén kiadott *Mennyei Korona az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tett Eredeti c. díszes kiállítású munkája*, amelyben az eszme iránti lelkesedése kerek 1300 Mária-csodatétel összegyűjtésére lelkesítette. Benne olvassuk (D VI. 359—360 l.) Genovéva történetének első magyar elbeszélését — ezt, mint a Genovéva-legendának legrégebbi magyar szövegét, nehéz hozzáférhetősége miatt is érdemesnek tartjuk arra, hogy szöszerinti másolatban közzé tegyük:

SZ. GENOFEVAN LEVŐ CSUDALATOS
BOLDOG ASZSZONY KÉPE
ALSO NEMET ORSZAGBAN.

Genofeva a' Brabantiai Hercegnek Leánya vólt, és Sifridusnak Romai birodalom Palatinusának felesége. Ki mikor a' szent földnek óltalmára a' Pogányság ellen hadaival indulna, a' feleségét egy Golo nevű derék Vitéz emberre bizta.

Golo leveleket formált a' Sifridus haláláról, hogy Genofevát házasság törésben ejthesse, sokat-is munkálkodott annak meg-csalásában, de az Isten féltő Aszszont haszontalan ámitotta. Azonban az Ura meg-jövéen, az Isten féltő Aszszonyt a' házasság törésről hamissan bé-vádolta.

El-hitte ezt a' Genoféva Férje, és az ártatlan Aszszonyt arra itfíltte, hogy fiastúl a' vízben vettessék, meg-is parancsolta szolgálainak, hogy azt végbe vigyék.

De a' szolgálák könyörületességtől viseltetvén, az Artatlan Aszszonyt fiacskájával egygyütt az erdőben szabadon botsátótták, 's az Urának othon holt nevét költötték. Ebben az erdőben Genoféva hat esztendeig élt, étele gyökerekből, itala vízből állott: A' fiacskájához minden nap egy nöstény Szarvas járt, melly meg-szoptatta.

Hat esztendő, és három hólnap el-folyt, hogy ez az Isten féltő Aszszon ebben az erdőben lakott, és füvekkel tápláltatott, mely üdö közben, a' Férje, éppen Viz-kereszt napján a' vadászat közben reá talált, és bizonyos jelekből meg-ismérte.

Meg-követvén Feleségét vissza vitte mind fiastúl, és a' Genoféva kérésére azon a' helyen templomot építtetett, a' Bóldogságos Szüz tisztességére, és annak képét az első oltárra tétette, a' melly sok csudákkal tündöklött.

Golo pediglen Istentelen fogása, és hamis találmánya miatt, négy tudatlan tulkokhoz négy részre kötötetett és négy részre szaggattatott, mellyekért dicsírtessék az Istennek szent Anna mind örökké.

Ez az elbeszélés felismerhetőleg nem egyéb, mint a latin legendának az a váza, amelyet Esterházy Pál Wilhelmus Gumpfenberg jezsuitának *Atlas Marianus*ában (1657. 2-ik kiad.) olvasott. (Ugyanonnán még egy egész sereg hozzá hasonló történetet iktatott be munkájába.) Megható, meleg Mária-kultusza révén Esterházy nádor még egyszer megismételte Genoféva históriájának elbeszélését: a *Regina Sanctorum Omnium Minden Szentek Királynéja Boldogságos Szüz Mária Tisztelete* c. könyvében (Nagyszombat 1698.), ahová Andreas Brunner jezsuita *Fasti Mariani* (Antwerpen 1625. 2-ik kiad.) c. gyűjteményéből került bele. Ez, valamint a Gumpfenberg elbeszélése — végeredményben tehát Esterházy Pál mindkét magyar változata — Marquard Freher latin szövegére, a *Historiola de exordio capellae Frawenkirchenre*, vezethető vissza (*Origines Palatinae*. Heidelberg 1612. App. part. II. p. 18.), amely a latin legenda 1500-ból való Johannes Andernach-féle leghitelesebb kéziratának a kiadása.

Ezek az adatok Genoféva magyar történetét három évszázados terjedelművé tágítják ki s kezdetét még abba az időbe tolják vissza, amikor élete az építő irodalom szűkebb keretei közé szorítkozott. Innen csak a következő évszázadban lépett át a világi irodalomba s vette fel a népkönyv rendkívül mozgékony formáját.

GYÖRGY LAJOS.

ISMERETLEN VERSEK PETŐFITŐL ÉS TOMPATÓL.

A magyar cenzúra történetére vonatkozó kutatásaim közben kezembe került a nagyváradi *Játékszíni emlény* 1847-ik évi kötetkéje, amelynek tartalmát átvizsgálva arról győződtem meg, hogy a ma már ritkaságszámba menő kis nyomtatvány¹ rendkívül becses irodalomtörténeti emlékeket tartalmaz.

A 16-r. alakú kötet 23 lapból áll, címe: *Játékszíni emlény, mellyet honunk nagylelkű fiainak és leányainak tisztelettel ajánl Fehérváry K. Antal, a helybeli színház társulat sűgője. 1847. Nagyváradon, Tichy Alajos' nyomtatása.*

- Tartalma: 2. 1. Szigligetinek öt sorból álló verse.
 3— 4. 1. A sűgő előszava, a melyben kissé dagályos szavakkal a magyar színházról pártolására hívja fel az olvasókat.
 5— 6. 1. A társulat névjegyzéke, élén Körösy Ferenc igazgatóval. Mint vendég játékosokról Lendvay Mártonról és Füredy Józsefről emlékezik meg.
 7— 8. 1. A nagyváradi színházban 1846 nov. 7—1847 febr. 28 közt előadott darabok lajstroma.
 9—23. 1. Szépirodalmi rész, melyet alább részletesen ismertetünk.

¹ Petrik I. k. 625. l. szerint csak az Egyetemi Könyvtárban van meg.

A címlevél második lapján a következőt olvashatjuk:

O nemzetiségnek tiszta szelleme!
 Ne hadd kihalni bennünk a' reményt;
 Vigasztaljon meg égi szózatod:
 Kik éltünket áldozzuk neked,
 Mond, úgy-e, koldúsbotra nem jutunk.

Szigligeti.

A tulajdonképeni irodalmi rész két csoportból áll: *Költeményekből* és *Dalokból*.

Azon ténynek, hogy a füzetke ezen részében kiadott irodalmi emlékek később kiestek a köztudatból, elfogadható magyarázatát abban lelhetjük, hogy az *Emlényt* kevés számú példányban állíthatták elő, s ezek is a nemsokára bekövetkezett forradalmi események következtében túlnyomóan megsemmisültek. A szerzőknél a költemények második kézírata nem maradt meg, s ha visszaemlékeztek is ezen verseikre, Tompa, Sárosy és Szemere a politikai viszonyok miatt nem tudták visszakapni, sem az *Emlényhez* hozzátérni, Petőfit pedig halála akadályozta meg a versei első kiadásába fel nem vett, elszórtan máshol megjelent költeményei összegyűjtésében.

Az irodalmi rész első darabja *Tompának* egy balatoni regéje.

Két menyasszony.

(Ballada.)

I.

Gyors ladik röpül a' Balaton
 Habjain virágvasárnapon,
 Parthoz úszik játszi habfodor,
 Habfodorra dülve fűzbokor.
 Jó barátok — két halászlegény —
 Szívökben még ifjú érzemény,
 Úgy eveznek a' habok felett,
 Hogy dalolnak édes éneket:
 Leánykebelben valyon él-e szív,
 Hü halászhoz a' ki volna hív?;
 — És midőn a' fűzes árnyiról
 Édes ének hangja visszaszól,
 Meglepetve hallja mindenik,
 — A' viszhang Tihany fokán lakik —
 'S oly csudásan hangzik e' fölött:
 «Bús magányban él az árva szív,
 Hü halászhoz a' ki volna hív!»
 Hang után a' sajka partra köt. —

II.

Piros pünkösöd délutánja szép,
 Csolnakon a' boldog ifjú nép,
 Jó barátok — két halászlegény —
 Szívökben szerelmi érzemény,
 Úgy eveznek a' habok felett,
 Hogy dalolnak édes éneket.
 Berki viszhang is velök vagyton —
 Dallos ajkú szép két hajadon; —
 Szőke egyik, 's tiszta kék szemű;
 Barna másik; szőke, barna hü.
 Mély habon törékeny sajka bár:
 Rajta két boldog szerelmi pár.

III.

Fölemészté önmagát a' vész.
 A' leáldozó nap szánva néz
 Szélel a' vert hallgatag mezőn,
 Mellynek éke eltíporva jön.
 Zúg a' tó — zúgása gyászt beszél —
 'S míg a' part torult fővényinél
 A' haboktól tört halászladik
 Hulladéka partra hányatik,
 Sírva szólnak jámbor részvevők:
 «Oh mi kínos véget értek ők!
 Hullámsírba szállni, ah mi gyász!
 Csendes álmat két ifjú halász!»

IV.

Két koporsón leng a' szomorú
 Rozmaringból füzött koszorú;
 Sír felé, melly végnyugalmat ad,
 Gyászkiséret csendesesen halad.
 Lánybarátok gyámoló karán
 Kedvesét kíséri két leány.
 Ah! a' barna — hangosan zokog,
 Tán a' hű szív megrepedni fog?
 Míg a' szöke hű arculatán
 Köny sem ömlik a' halász után.
 Látja a' nép, 's mondja szüntelen:
 «Nem siratja őt a' hűtelen.»
 'S földi baj hová pihenni tér,
 Végre a' nép a' sírhalomhoz ér.
 Most az első sírgöröngy lehül,
 S' tört fohász kél a' nép ajkirúl,
 Ajka reszket . . . szíve elszorul . . .
 'S a' barna mátká gyámkarokba húl.
 Száraz szemmel néz a' szöke lány
 A' kiszenvedt hű halász után.
 Látja a' nép, 's mondja szüntelen:
 «Hogy nem siratja őt a' hűtelen?!»
 Szép szeméből folyva bánatár,
 Sírhoz a' jó barna lány kijár:
 Könnyel a' virágot — úgy hiszi —
 Rajta nem sokáig öntözi.
 És a' szöke oly ritkán megyen,
 Akkor is csak titkos éjfélen;
 És a' nép még mondja szüntelen:
 «Elfeledte őt a' hűtelen!!»

V.

Messze tájon bár körültekints,
 Egy virág, egy fűszálacska nincs,
 Zúgva — mint egy óriási kar
 Hómezőt ölel fel a' vihar.
 Sírhalmot, melly hóval fedve van,
 Így szeretnék látni untalan,
 Gyászfehéren, mint az arc 's kebel,
 Hant alá kit most temetnek el;
 Színtelen legyen 's kopár a' hant;
 Hogy ne mondjon többet mint alant;

Mert csak szép hazugság a' level
 'S a' virág, mit fájdalom nevel.
 Bús szemed könnyűje, szép leány!
 Hül-e még a' jó halász után?
 «Nem!... hisz a' sziv bár mi jó legyen,
 Fáj, — de fájva függ az életen.
 Kétszer zöldül már a' sírhalom,
 'S emlékezet lett a' fájdalom.»
 Mégis él hát az emlékezet,
 Lányka! mely a' sírhoz elvezet?
 Csendes álmot, két szegény halász,
 Szőke, barna lánynak gondja nász!
 Kék köntöst ölt fel mosolyogva ez,
 Szőke testén hófehér¹ a' mez
 'S a' két menyasszony szívesen megyen
 Esküvőre a' nászünnepen.
 'S míg a' barna lángszerelme szól
 Mátkaleté boldogságiról,
 Hant alatt lel néma halovány
 Síri völegényt a' szőke lány!

Tompa Mihály.

Tompának 1846-ban kiadott *Népregék, népmondák* kötete 30-at foglal magában, s ezek megjelenése egyszerre ismeretessé teszi a fiatal pap-költő nevét országszerte. A következő évben kiadott verseskötetében még négy újat közöl, de a fenti rege sem ezek közt, sem az 1858-ban megjelent öt kötetes, s épúgy az 1870-ben kiadott gyűjteményes sorozatban sem leihető fel.

A fenti rege tárgya kétségtelenül abból az időből származik, amikor Tompa sárospataki tanulasát félbeszakítva, Sárbogádra ment nevelőnek. Amint írja, szerette a csendes elmélkedést, az erdőekben, hegyek közt sokszor elbarangolt. A Balatonon végbement mindennapi esemény hire akkor juthatott el hozzá, s a tárgyból képzelete alkotta meg a bájos regét, amely kerek formába öntve, bevezetés gyanánt elbeszéli a két halászlegény első tavaszi csónakázását és tréfálkozását a visszhanggal, a 2—4. versszakban elmondja a tragikus pütkösd délutáni csónakázást, amelynél a két szerelmes ifjú belevész a Balatonba, eltemetik őket, menyasszonyaik gyászolják, de az egyik kifelé nem tudja fájdalmát mutatni, s felette a világ ítéletet mond, a befejező részben (5. versszak), a hűnek tartott ara férjhez megy, míg a másik követi völegényét a másik világba.

Mint helyhez kötött rege egyetlen költeménye Tompának a Balaton környékéről, s szerkezetére nézve talán a *Márta könnyéhez* áll legközelebb. A mese ebben is jelentéktelen, a költő ad hozzá belső, erkölcsi tartalmat és külső formát. A csapodárságot — bár e fogalom nem fejezi ki teljesen a költemény tárgyát — ostorozta Tompa a *Vallomás* c. költeményében is. Nem is egyetlen elveszett verse a költőnek, a *Kandalló dal* 1837-ből mindmáig nem került elő. Sárbogárdi leányismerőse talán némileg szintén hozzájárult ahhoz, hogy a két leány képét költeményében az életből vett példák után rajzolja meg.

¹ A szövegben hófehér áll sajtóhibából.

2. A második vers a következő:

Kertész.

Jertek mind az én kertembe,
Szép virágok vannak ott,
Megvallja minden szemembe,
Hogy szebbeket nem látott.
Egy virág belőle minden
Idegennek adatik,
Hajlandósága a'millyen,
Az is ahhoz adatik.

Rózsát adok szerelmesnek
A' menyasszonynak myrtust,
Violát a' szemérmesnek,
Az özvegyeknek cyprust;
Ifiú eszelősöknek
Árva-lányhajat adok,
És a' szerelemföltőknek
Sóskámból enni hagyok.

A' locs, fecs és szóhajtóknak
Harangvirágot tartok,
A' kevély — 's fenhéjázóknak
Kakastaréjt szagatok,
Az ifiú leánykáknak
Kalászfüvet szedetek,
Koszorút a' poetáknak
Babérfámról kötetek.

Teljes sarkantyúvirágot
Az igazi lovag kap,
A' vén asszonyok puszpángot,
Pápafüvet meg a' pap;
— Aranyfü kell fősvényeknek,
A lérvéknek vitézfű,
Tulipán eszteleneknek,
Éltéseknek tisztessű.

Recensenseket kínálok
Csalán — majoránnával,
Kérelmeseknek szolgálók
Könyfacsaró tormával.
Alkalmatlan vendégeknek
Ütilapút szedetek,
Hízlekedő legénykéknak
Gyűszűvirágot vetek.

A' jó 's vitez katonákat
Oroszlányszáj illeti,
A' gazdagabb asszonykákat
Gyöngyvirág ékesgeti;
Jó barátomnak részére
Perpetuelt szedetek,
Kedvesemnek a' mejjére
Nefeletset! bigyesztek.

S.....

Szerzőjét talán Sárosyban kereshetjük, akinek fiatalkori versei közé beilleszthető. Tárnya igen gyakori, Goethe *Új Pausanias*hoz igen hasonlít, amely a kerti virágokat hasonlóképp felvonultatja, s megjelöli azok átvitt értelmű jelentéseit is. A *Das Blümlein Wunderschön* szintén azonos tartalmú.

3. A harmadik költemény:

Barátságos ajánlat.

(Göthetől.)

- Ifjú. Tetszel nekem szép gyermekem,
'S miként együtt vagy itt velem,
Nem vágyom tőled elszakadni,
Ugy-e jó lenne így maradni?!
- Leányka. Hahogy tetszem neked, te is nekem,
Nyíltan szólok veled, te is velem:
Tehát csak házasodni frissen.
A' többit is majd megadja Isten.
- Ifjú. Házasodni? e' szó furcsa, angyalom!
Hidd, iránta bennem ellenszenv vagyok.
- Leányka. Ugyan van is mitől remegni;
Hisz elválunk, ha rosszúl üt ki!!!

Szemere Miklós.

Egyike Szemere eddig nem ismert, de kétségtelenül igen jól sikerült fordításainak. Goethe eredetijének címe: *Vorschlag zur Güte*.¹ Azonos tárgyú Czuczor *Kötődése*.

4. A sorozat névtelentől származó, s a romantikus irány egyik leggyöngébb darabja a következő:

Haldokló leányka.

Anyám! ne sírj fölöttem, hogy meghalok,
Jó testvér, hű barátnék! ne sírjatok;
Az élettől nyugodtan búcsúzom el,
Úgyis csak búnak élt e' szegény kebel.
Ha fájdalom kioltja vég életemet,
S gyászpadra halványholtan terítetek,
S ha jönnek majd siratni emlékemet,
Ne földjétek le rólam gyászleplemet,
Hisz az, kiért ily ifjan elhamvadok,
Nem jó megnézni engem, milyen vagyok.
Ne gyújtsatok fölöttem szövétneket,
Sötét tegyek, mint e' szív, mely megreped.
Ne hintsetek virágot fejem körül,
A' sors nem adta nekem azt könnyörül,
Egy volt nyíló virágom 's mindenem,
Üdv és remény nevelték: a' szerelem,
'S egy álnok szív letörte kegyetlenül!
'S ez álnok szívnek töre szívemben ül.
Anyám, testvér, barátnék! ne sírjatok;
Mennyekben látjuk egymást! — Én — meg-ha-lok.

¹ Megvan az 1903-ik évi jubileumi kiadás II. k. 155. lapján.

II. A *Dalok* felírású csoport első darabja:

Rabból.

Rab vagyok láncra fűzve,
 Szabadsághoz nincs remény,
 Börtönbe zárt örökre
 Egy lángoló érzemény;
 De nem is kell szabadságom,
 Kedves nékem a' rabságom;
 Mert miolta ismerem,
 Öt, csupán öt szeretem.

Szigligeti *A rab* színművéből való, amelyet először 1845 június 2-án adtak a Nemzeti Színházban. Az 1. szakasz 15-ik jelenetében Ferke dalolja a fenti dalt, melynek második versszaka is megvan a színmű kiadott szövegében.

A következő dal címe és szövege ez:

Egy szekrény rejtelméből.

Jártam kertben rózsák között, nem hoztam el;
 Tudtam, hogy itt találkozom testvérevel.
 Nincsen olyan rózsafa
 Mint galambom szép maga
 Szomszédasszony.

Cifra kapu, fehér ház,
 Kedves rózsám mit csinálsz?
 Hej egyengetem magamat,
 Várom a' galambomat.

Hogy csípne meg a' csalán,
 Szeretsz-e hát igazán?
 Mért tudja már mint a' fődő,
 Rogy¹ a' a fazékban mi fő.

Mit tagadod hogy szeretsz?
 Mikor arról nem tehetsz.
 Hej mi haszna is tagadnám,
 Hisz rég elárult arcám.

Hasonlóképen Szigligeti *Egy szekrény rejtelme* című 3 felvonásos színművéből való, amely 1846 február 28-án került első ízben színpadra. Az *Emlény* szerkesztője valószínűleg a darab sűgókéziratából másolta le, s Körösy társulata kétszer, 1846 november 22-én és 1847 február 27-én adta elő Nagyváradon.

A dal tulajdonképpen párbeszéd a 2. szakasz 9. jelenetében Zöld és Csillagné között, s az *Emlény*ben közölt szövegtől némileg eltérő is. A negyedik versszak azonban az eredeti szövegben nincs benne, valamelyik előadó színész szerzeménye lehet.

¹ Kétségtelenül sajtóhiba hogy helyett.

A következő a bordalok virágzása korából származó, egyelőre meg nem határozható szerzőtől eredő költemény.

Bordal.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Neked szentelem ég Ura, ki bút feledni bort ada,
Ki e világot alkotád, Reád köszöntöm e' pohárt.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Érted, nemes férj, töltöm ezt, ki szív-, lélekből szeretsz,
S hol szív, barátság együtt jár, Tiéd a második pohár.

Kiért ürítsem e' pohárt, ki mondja meg?
Érted legyen magyar hazánk, melly ápol 's ügyel reánk,
'S hol szív, barátság együtt jár, tiéd a' harmadik pohár.

A füzetke kétségtelenül legértékesebb darabja Petőfinek eddig ismeretlen két versszakból álló bordala, amely így szól:

Más.

Üresen áll már a' kancsó, bort bele!
Ide hamar a' javából, be vele!
Boncidáig folyjon a' bor mint tenger,
Ki megállhat még a' lábán, nem ember.

Jer ölembe kincsem, rózsám, itt a' bor!
Ha megittad, csókra kerül majd a' sor:
Igyál tehát, ürítsd ki, mert szomjazom;
De csókokodat, hü csókokodat, galambom!

Petőfi.

A *Fütytyben* Petőfi debreceni színész korában panaszkodik a közönségre, hogy minden este kifütyülük őket, s nem fizetnek. A nagyváradiakkal is fennállott ismeretsége, utóljára 1847 október 23-án járt ott. Fehérváry valószínűleg személyesen vette át a vers kéziratát a költőtől.

A legtöbb bordalt 1844-ben írta, életének talán legvidámabb esztendejében; 1845-ből csak négy bordalát ismerjük, s a fenti valószínűleg szintén ebből az időből való. Nem bölcsekedő, se nem túlságosan mámoros, tartalmilag szerelmi enyelgés, s a *Hortobágyi korcsmárosné*, a *Zsuzsikához* állanak hozzá legközelebb. Hasonló tárgyú költeményei az *Élet, halál*, továbbá a *Szerelem és bor* is.

A nagy költő *Színészdala* hasonlóképen a Nemzeti Színház 1845-ik zsebkönyvében jelent meg először.

A dalok csoportjának többi darabjai:

Szolgadal.

Fáj a' szívem, majd meghasad:
Szeretnélek, de nem szabad;
Nem szabad, mert semmim sincsen;
Húsz forint bér minden kincsem.

Csillag ragyog, holdvilág van:
Ne várj rózsám a' kapuban;
Mennék én, de haj! ki szolgál,
Éjjel, nappal sok a dolga.

Szól a' harang, vasárnap van:
 Ne vár, rózsám a' templomban;
 Ám azért ne tarts pogánynak,
 Nincs vasárnap a' szolgának.

Mint az égő gyertya fogyok:
 Azt gondolod, beteg vagyok;
 Beteg biz a' szívem tája,
 Nincsen annak patikája.

Én ültettem a rózsafát,
 Más szaggatta le virágát;
 Kapáltam a' szőlő tövét,
 Más itta meg arany levét.

Más.

Kidőlt a' fa mandulástól,
 Elszakadok a' rózsámtól;
 Úgy elszakadok szegénytől,
 Mint őszkor fa levelétől
 Elválik.

Magasan repül a' héja,
 Mégis körme közül él a';
 Hát én magamban egyedül
 Hogy élek el nálad nélkül?
 Galambom!

Ha tudad, hogy nem szerettél,
 Hálódba mért kerítettél?
 Hagytál volna békét nekem,
 Más is szeretett volna' engem
 Örömmel.

Káka tövén költ a' ruca,
 Jó földben terem a' búza;
 De a' hű nő hogy hol terem?
 Hej azt a' tájt nem ismerem
 Seholse.

Habzó leányka.

Mit tégyek? Gyula szüm, kezemet Muki kéri. —

Megosztom:

Szép Gyula bírja szívem, dús Muki bírja kezem.

Ezen dalok származását pontosan bajos meghatározni. Kétségtelenül Szigeti valamelyik énekes vígjátékában előadott változatokat kell bennük látnunk. A nagyváradi színpadon a szóban forgó téli idényben kétszer adták a *Szökött katonát* (1846 nov. 29. és 1847 febr. 28-án), egyszer (1847 febr. 25-én) a *Két pisztolyt*, egyszer a *Zsidót* (december 13-án). A *Szolgadal* gyanánt közölt utolsó versszaka azonban Czuczor *A szerelem betege* c. költeményéből való, a *Káka tövén költ a' rucát* pedig tudvalevőleg Balkányi Szabó Lajos szerzette. Az utolsó kis költemény (*Habzó leányka*) szerzője nem határozható meg.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

A CSÍKCSOBOTFALVI KÉZIRAT.

Pálosi Géza csobotfalvi kántortanító hozott hozzám egy megviselt, elől-hátul megtépedt, elől nyomtatott, hátul piros iniciálékkal, kézzel frott könyvet. Csobotfalván Petres András nevű, 70 éves asztalos gyalupadján találta. A könyvet kegyeletből lelőhelyéről *Csikcsobotfalvi kéziratnak* nevezem. (Rövidítve: Cs. K.; Kájhoni *Cantionaléja* első kiadását K. I-el, Kisdi Benedek *Cantus Catholici* 1651-es kiadását pedig C. C.-vel jelzem.)

A Cs. K. — jelenleg a M. N. Múzeum tulajdona — negyedréte alakú, hátul csonka, közből hiányos 38 mm. vastagságú kolligátum; két részből áll: az első a C. C. csonka példánya, a második a Cs. K.-nak ugyancsak csonka példánya.

A C. C. a 67. lapon kezdődik, első lapja megviselt, megbarnult, felső balsarka szakadozott. A 92. lap után a 97.; a 164. után a 167. következik, a 167. laptól teljes. A könyvben jelentéktelen beírások vannak. Erdélyi Pál *Énekeskönyveink a XVI., XVII. században* c. értekezésében a C. C. I. kiadásának csak három példányát említi. Így a megtalált csonka példány figyelmet érdemel.

A C. C. I. nyolc utolsó számozatlan levelét egy, a kézirat írójától elűtő kéz megszámozta, mégpedig lapszámozással. Ezen számozás szerint a Cs. K. 274a. lapon kezdődik és a 372b. lapig tart. Az első kézírásos levél jobb alsó negyede le van tépve. A 274. levél után a 276. következik, a közbeeső levelet a számozás után tépték ki.

Ugyancsak ez történetelt a 285., a 344. és 345. levelekkel is. Viszont a számozó is követett el hibákat, mert ép helyeken rosszul számozott: a 302. után helytelenül 304-et és 312. után 314-et írt. A levelek épek, csupán az említett első, illetőleg 274. levél és a 331. levél jobb középső része hiányos. A hiányok nem értelemzavarók. Betűvetése gyönyörű, a kézirat végig olvasható, egy kéz által írott, a szakaszok elején piros iniciálékkal írt betűkből áll. A Cs. K.-t összevettem K. I.-el. Sajnos, a kéziratutolsó éneke a 810 lapos K. I.-ben már a 291. lapon található. A megmaradt kézirat tehát az eredetileg megírottak, legjobb esetben, egyharmada lehet.

A Cs. K. ránk maradt része kilenc nyalábból van összekötve. A nyalábok nyilván egyenlő számú leveleket tartalmaztak, mégpedig 717 levelet, a kilencedik, hiányos nyalábbal tehát 126 levél számolható meg. 19 levelet — részben a kézirat végéről, részben közből — kitéptek. A Cs. K.-ban talált énekek címsora a kézirat rendjében a következő:

Kyrie Sanctorum lumen;
Kyrie szenteknek fénye;
Sanctus sanctus sanctus;
Földönlévő nemzetek

csonka, négy utolsó szakasza hiányzik;
Nagy szívvel várják

csonka, öt első szakasza hiányzik;
Siral munknak oka lön;
Ez világot Ádám hogy elveszté;
Mittitür ad Virginem Dei fortitudó,
Küldeték a szent Szűzhöz;
Dicsiretes vagy szép szűz Mária

12 szakasz ;

Jer mi dicsirjük a szép szüz Máriát

kottás ;

Az öröktől fogván való,
 Áldott gyümölcse szép Szűznek,
 Idvezlégy Mária ki vagy tenger ;
 Missus est Archangelus ;
 Küldeték az arkangyal a Szűzhöz ;
 Az Uristen im az Adámnak

kottás ;

O aurora lucidissima,
 Ó fényességes szép hajnal
 Krisztus anyja kegyelmes Szűz ;
 Ó fényességes szép hajnal Krisztus anyja kit az angyal ;
 Puer natus im Betlehem

kottás ;

Észent Saiás így írt ;
 Krisztus Jézus születék Atyaistentől ;
 Ur Istennek szent fia ;
 Mennyből jövök most hozzátok ;
 Pásztorok kik nyájnál ;

Most örüljünk örvendezzünk ;
 Aludj ó fiacskám ;
 A Szűz egy fiat szült ;
 Serkenj lelkem ;
 Panditur coeli atrium,

kottás ;

Megnyílt mennyország kapuja ;
 Vedd jó néven én szívemet ;
 Mennyei király születék ;
 Jer mondjunk éneket,

64 szakasz, K. I.-ben 36. ;

Mikor Krisztus Betlehemben,

kottás ;

Királyoknak királyának,

kottás ; 37 szakasz, K. I.-ben 33. ;

O praeclara lucida ;
 Ó te fényes kis csillag ;
 Pogányok nemzetségek ;
 Emlékezzünk Istennek nagy,

kottás ;

Mennynek földnek ez világnak ura ;
 Szűz Mária Jézusnak szent anyja ;
 Isten fia magát megalázá ;
 Kérlek én zarándok lelkem,

hátralapok hiányzanak ;

Joseph Joseph hol vagy,

kottás ;

Szűz által jött e világra ;
 Hallgass meg minket ur Isten ;
 Könyörgésünkre kegyes füleidet ;
 No földnek minden népei ;
 Hatalmas mennyei király

15 szakasz, K. I.-ben 12. ;

Gyónom az élő Atyának ;
Bűnös lélek kérlek szépen,

kottás ;

Jaj mit látok s mit szemlélek ;
Coenam cum discipulis ;
Christus feltámadta, nekünk ;
Christus feltámadta ki értünk,

kottás ;

Christus feltámadta mi bűnünköt,

19 szakasz, K. I.-ben 6. ;

Feltámadta mi Urunk,

csonka, hátul 5 szakasz hiányzik ;

Első napján szombatnak

csonka, elől 7 szakasz hiányzik ;

Victima paschali laudes ;
Christus mennybe felméne ;
A Christus mennybe felméne ;
Christus kinszenvede ;
Kyrie qui ascendisti,

kottás :

Az ur Krisztus Isten fia ;
Az pünkösd innepnapján ;
Pünkösd napja bételvén ;
Kyrie fons bonitatis,

kottás ;

Jövel Szentlélek Úristen ;
A Szentléleknek malasztja ;
Üdvözlégyszent kenyér ;
Üdvözlégyszent Krisztus szent teste ;
Imádjuk istenségedet ;
Ave vivens hostia ;
Üdvözlégyszent élő ostya ;
Üdvözlégyszent Istennek szent teste ;
Oh áldott manna, Istennek ;
Üdvözlégyszent Krisztus, Istennek ;
Üdvözlégyszent kenyér ;
O kegyelmes szívű Jézus ;
Váltságunknak drága ára ;
Atyauristen öröktől fogva ;
Üdvözlégyszent szép Jézus ;
E szín alatt a kívánt jó ;
Üdvözlégyszent oh manna ;
Itt vagyon Krisztus szent teste ;
Üdvözlégyszent szentséges ostya ;
O amoris sacramentum ;
O szabadságomnak díja ;
Üdvözlégyszent Krisztus Istennek fia

12 szakasz, K. I.-ben 10. ;

Ave hostia salutis

9 szakasz, K. I.-ben 8. ;

O véghetetlen kegyelmű ;
Nagy dicsőségben lakozó ;
Áldott Jézus kenyér színben ;
Az Melkhizedek rendén való ;
Engemet meirt szeretgetsz ? ;
Idvezlégyszent felség Oltáriszentség

14 szakasz, K. I.-ben 12.;

Szent, szent, szent Isten;

Tedeum,

csonka, elől 20 szakasz hiányzik;

Oh pater sancte mitis;

O mi szent Atyánk.

A kézirat sajátos darabja az *Ave vivens hostia* magyar fordítása. Sehol közölve nem láttam s azért ide iktatom hű másolatban:

„ Udvezlégý élő ostya, igasság és élet,
O törvény alazáttya kiben végezetett
Erted Atyád országa nékünk rendeltetett
Erted az ecclesia megerősítettet.

Idvez légy kegyelemnek édesség szekrénye
Kiben mennyei iznek van gyönyörúsége
A mi Idvezitőknek valóságos léte
Szentsége kegyelemnek szeretetnek étke

Idvez légy égi Manna, java ő törvénynek
Mely adatott utara nyavalyás embérnek
Szentséges orvossága lelki betégségnék,
Mely étkét szolgaltattya maradó eltünknek.

Idvezlégý urnak teste, vegső ajandékunk
Mely test, Istenhez kötve nemes multságunk,
Kit, embernek engede, hogy lenne zálogunk
Hogy világtól fenn fugve elbucsuzék Urunk

Idvezlégý teljes vigság, holdogok élete
Oróm kit vár a rabság gyarlók tisztessége,
Felett e nagy szabadság utasok ösvénye
Kiknek származot jószág mennyeknek érdeme.

Második rész:

Idvez légy erősőknek ereje s oltalma
Szarandok gyult népeknek bástyája és tornya
Kiket ellenségekné ne hagyd rontania
Hogy erőnket őrdögnek kapuja ne birja.

E Jézus igazképpen bír két természettel
Nincsen is rész ekképen sem pusztá jelekkel,
De valóságos képen Krisztus tiszta testtel
Fedeztetett egészen e rovid rekesszel.

Az égben látóképen van a Krisztus teste
A kenyérnek színiben vagyon itt oltozve
Maga tudgya miképen van aki szerzette
Meg is teccik könnyeden végtelen ereje.

Eván nem emésztdődik teste Istenünknek
Mert egészben adatik mindenkor mindennek
Kenyér színe torotik fogával evőnek
Test ereje szopatik szájától a szívnek.

Krisztus nem kinoztatik e tördelésekkel
Kenyér formája bomlik a megemészttéssel
Ha Krisztus kérdeztek mennyben dicsőséggel
Ugy fel vitetik amint jött élettél.

E nagy tűznek langjával jój minket gyujtani
Szeretett pálcájával harog utját zární
Azonnal amely kostal akarsz hogy táplálni
Mint a szívnek láncával kész légy egyesíteni.

Modjok a szeretőknek egymástól szomjuzni
Hogy szíveknek titkait lehessen tudhatni

Igy csuda szeretetnek veleire hatni
Isten Ő hiveinek akar ételt adni.

Harmadik része

Oh Jézus jó Istenünk idvességes étel
Belsőképen ki nekünk löttél ily eledel
Nyomd el minden rut vétünk keserves konyvekkel
Olly dolgot indíts bennünk kiben gyonyorkodel
Nékünk kiktől áldatik hogy e drága szentség
Mindeneknek kik hiszik legyen elevenség
Kik buzgósázból veszik legyen gyönyörűség
Kiktől megutáltatik azokból kisebség
Jézus eleven ostya kérd a nagy felséget
Sacramentom malasztja te hoz egészséget
Szegényeknek állatja adj örökkéséget
Ur elmés okossága éltes szeretetet
Hívságot megvethetnők engedgy vigasztalónk
Ellenséget meggyöznünk Krisztus fő bajvivónk
Amit tanítasz hinnünk Jézus megújítónk
Általad akkor néznünk add ajándék osztónk.
Idvezlégy egy Istenség ki három személyben
Téged illet tisztesség ostyai szentségben
Minket gyötör feslettség éhező szükségben
Adgyon örök vendégség nekünk ételt mennyben.
Örök élte vigága mindenek reménye
Bére és nagy jutalma szentek idvessége
Neked boldogok szája énekel és szíve
Nótáját bemutattya örökkön örökké.
Egy Istennek háromnak szemében dicséret
Ajándék osztónak dicsőség tisztelet
Kitől háza az Urnak vett most segedelmet
Mely áldozat mint patak lemossa vétünköt.
Ezek felett Istennek hálaadásttegyünk
A kitől lett ez élek melyet hozzánk veszünk
E született szent testnek mi eképen zengjünk
Véget vetvén éltünknek, hogy véle elhessünk. Amen.

A Cs. K. egyházi énekeskönyv 102 éneket tartalmaz; közülük 97 teljes, 5 csonka és 12-nek — eddig jórészt ismeretlen — dallama le van kotázva. Kétségkívül ezek a hangjegyekkel ellátott darabok a Cs. K. legérdekesebb és egyházzenetörténeti szempontból legértékesebb énekei.

Mivel Csíkcsobotfalva, ahonnan a Cs. K. előkerült, Csíksomlyóval teljesen össze van építve: szinte bizonyos, hogy a könyvet a csíksomlyói kolostorban írták. A kolostorból a Csobotfalva határán épült Szent Péter nevű templomba került s innen juthatott legutolsó tulajdonosának, Petres Andrásnak vagy valamelyik ősenek birtokába.

A Cs. K. tehát Csíksomlyón készült, ugyanabban a kolostorban, ahol Kájoni élt és énekeskönyvét kiadta. Ez önként azt a gondolatot sugallja, hogy a két énekeskönyv között van valami kapcsolat. Mivel a Cs. K. énekei részletezőbbek, többszavúak, mint a K. I., arról nem lehet szó, hogy abból másolták — minek is másoltak volna le egy nyomtatásban megjelent könyvet? Egyébként is a gyönyörű kézírás fejlett intelligenciára s a másolás ellen vall. A Cs. K. tehát régibb mint a K. I., amely, ajánlólevele szerint, 1675 nov. 8-án nyomásra készen állott, de mivel az 1651-ben megjelent CC. I-gyel össze van kötve, annál ifjabb — származási ideje 1651 és 1675 közé teendő.

Még egy nagy lépéssel tovább merek menni. A Cs. K. énekei mind megvannak K. I.-ben s a gyűjtemény épügy a de tempore beosztást követi, mint amaz, sőt benne az énekek — bár kihagyásokkal és helyenként megcserélve a sorrendet — ugyanabban a rendben követik egymást, mint a K. I.-ben. Azt következtetem ebből, hogy maga a Cs. K. is Kájoni műve, illetőleg ő írta össze ebbe a kéziratot kötetbe az énekeket. Úgy gondolom e dolgot, hogy Kájoni már megelőzőleg kiírta a rendelkezésére álló nyomtatott énekeskönyvekből — jegyzéküket összeállította Jénáki Ferenc (*Kájoni János énekeskönyve és forrásai* c. értekezésében, 1914.) — a kiadásába fölveendő énekeket, amelyeket pedig nem talált meg nyomtatott szövegekben, azokat gondosan összegyűjtötte ebbe a szépen kiállított nagy kéziratba s ugyancsak ide leírta, leközölte azokat az énekdallamokat, amelyek nyomtatásban még nem jelentek meg.

Ezek alapján a kézirat összeállítójának Kájoni Jánost gondolom. A kézírás mindenestre az övé. Azóta, ismételten összevetvén a könyvet Kájoninak az erdélyi könyvtárakban őrzött kézírataival, állításom helyesége bizonyossá vált.

A Cs. K. dallamait — a két utolsó *Kyrie* kivételével — közzétettem a Zenei Szemlében (1929: 29--30. l.).

DOMOKOS PÁL PÉTER.

SZALKAY ANTAL AENEISÉNEK KÉZIRATAI.

Szalkay Antal travesztált *Aeneise* a maga idejében és utána is néhány évtizedig igen népszerű volt. Csak az I. kötete jelent meg 1792-ben, mert a II. és III. rész kéziratát, sőt az I. kötet meglévő példányait is, a cenzura elkobozta (IK. 1898. 20. l.). Azóta sem jelentek meg nyomtatásban, noha Horváth Endre gondolt a mű kiadására (IK. 1894. 443. l.). A párizsi fordítás (1833.) a Vajai László tollából Szalkay megjelent művét felhasználja ugyan, de hátrahagyott kéziratát nem ismerte, sőt létét sem sejtette. Szalkay Széchenyi Ferenc grófnak felajánlotta a kéziratot, de a gróf 100 aranyat sokalt érte. Így özvegyére maradt az, s azóta nyoma veszett. Márki S. sem az ő művét használja fel. Az IK. 1898. 21—23. l. közölt szemelvények a műből azt mutatják, hogy a közlő nem az eredeti kéziratot használta, hanem a cenzura jelentését. Mutatják ezt a felcserélt versszakok, a jegyzetek elhagyása is.

A sárospataki könyvtár rendezése közben egy félbőr-kötésű *Virgil Eneassa* 1.) feliratú kéziratot kötetre bukkantam, mely Szalkay műve. Alája van jegyezve: Iródott Budán 1792^{dik} esztendőben. Teljesen egyezik az 1792-ben Bécsben kiadott 1—3 énekkel, csak az a különbség, hogy itt a jegyzetek a lap alján vannak s nemcsak az I., hanem a II. részt is adja, tehát a IV—VIII. éneket is, jegyzetekkel ellátva. Jelige s kedves hazájához intézett ajánló sorok után a magyar olvasót szólítja meg a szerző, indokolván, hogy az idegen kifejezések az eredetiben is benne vannak, s ő ahhoz alkalmazkodott. A IV. könyvben elmondja, hogy Aeneast az eső elmosta, azután megérkezik Acest király birodalmába, ki barátságosan fogadja őket. Megjelennek a theatrumban, az arzenalban. Közben a trójai nők a hajóit

felgyújtják. Az V. könyv szerint Kumaeba megy Aeneas, és Sybillával leszáll az alvilágba Anchisest meglátogatni. A VI. könyvben az van elmondva, hogy a jámbor vitéz sok fáradság után megérkezik Latiumba, ahol iszonyú hadakozás és vérontás támadt egy kis kutya felett. A VII. könyvben már Evandernél van s segítséget kér tőle. Turnus a VIII. ének szerint el akarta az Aeneas hajóit égetni. Csata keletkezik, Turnus a Tiberisbe ugrik s elmenekül

Eddig én is mind követtem
De hogy úszni nem tudtam,
Tovább őt nem kísérhettem,
Addig hátra maradtam,
Mig Blumauer megtalálja
S mint ígérte, nem sajnálja
Nékem róla hírt adni.

Ezzel végződik e kéziratos kötet, melyben a nyersebb helyek ceruzával sorban alá vannak húzva.

Az IK. 1898. 21—23 lapjain között részek alig térnek el e szövegtől, de a sorrendjük fel van forgatva. (33—35, 39—41. vsz. a IV., 47—54, 57 az V., majd újra a IV. 54—56, azután ismét az V. 6—7, 14—15, 26, 35, 38, 42, 13. vszakokat citálja.) Fontosabb eltérés van az V. 57. vszakban:

S olyan idő fog támadni,
Hogy azt fogják letapodni,
A ki tapodt másokat.

A III. kötetből is idéz 3 részt a cenzurái kifogás alapján. Csodálatos, ezek is ebben a kötetben vannak (VI. 44—6, VII. 50—55, VIII. 17—20.) apró eltéréssel. Tehát a VI. énektől kezdve már a *III. rész volt s a IX—XII. énekek a IV. rész lehettek*. Ugyhogy a műnek csak a IV. része ismeretlen most már. Ez a beosztás megfelelne annak is, hogy az I. rész az I, III. éneket foglalta magában.

Az IK. 1898. 25. l. írója egy szóval sem árulja el, hogy ő az eredeti kéziratot látta volna. Az valószínűleg el is vészett. De megvan 8 ének szövege a pataki könyvtárban. Ebből egyúttal megállapíthatjuk azt is, hogy a Csokonainak tulajdonított «Mint ugrott meg a vitéz Eneas Libiaból 1793» c. vers nem a Szalkay műve. Teljesen eltérő szövegű, de a Toldalékul adott részek a nyomtatásban megjelent Szalkay-travesztiából valók. (I. 52—3, 54, 29, 30, II. 57, 13, III. 42.) Az Egyetemi Könyvtárban is van egy kézírata (H 37), szépen írt másolat a XIX. századból, mely a patakitól teljesen eltér s hiányosabb, rövidebb is annál. (Az V/42, VI/15 hiányzik, a VIII. é. 56 versszakkal rövidebb a patakinál; a Jegyzések ebből hiányoznak itt.) A nyomtatásban is meglévő szövegből is elhagyja az Előljáró beszédet. A II. részből hiányzik a Jelige, a Kedves hazámhoz intézett sorok s a Magyar olvasót megszólító rész. Még egy kéziratról van még tudomásunk, mely Trencsény Károly ny. tanár birtokában van s szintén 3 részből áll. Tehát a Blumauer hatása alatt keletkezett kéziratok közt legbővebb s legrégebb a pataki, mely a Blumauer által megírt részt tolmácsolja, megrövidítve, magyar. ízzel. Az Aeneis-travesztiát ugyanis nem Blumauer, hanem Schaber fejezte be (1794). Ezért hiányzik itt is a X—XII évek travesztiája (IX—XII).

E becses kéziratra felhívjuk az irodalomtörténet figyelmét.

GULYÁS JÓZSEF.